Ukrayna Krizi'nin Türkiye ve Ukrayna Ekonomik İlişkilerine Etkileri

The Impact of Ukraine Crisis's on Turkey and Ukraine's Economic Relationship

Prof. Dr. Sudi Apak (Beykent University, Turkey)

Ph. D. Candidate Selin Kozan (Doğuş University, Turkey)

Abstract

After the breakup of the Soviet Union and independence declaration of Ukraine in 1991, as in the other Soviet countries, Ukraine has left a heavy industrial based economy with an insufficient technology. Trade relations with Turkey gained momentum in 2004 and has continued its growing until today. This trade relationship has a complementary role and mostly based on intermediate good export. Turkey is the second largest export volume partner of Ukraine and providing the largest trade surplus for Ukraine. Ukraine economy is very sensitive to foreign trade fluctuations, therefore in the 2009 global crisis, Turkey's trade volume with Ukraine declined more than two times. In 2014, military conflict in the East, Russian trade restrictions, the Hryvnia depreciation and tight fiscal austerity measures have exacerbated the existing macroeconomic challenges of Ukraine and pushed the country into its deepest recession since 2009.

This study analyses the Ukraine crisis effects on its economic situation and effects on the Turkey and Ukraine's economic relationship by using statistical methods. Data sources are: National Bank of Ukraine, State Statistics Service of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine, Trade Statistics for International Business Development, National Bank of Turkey, Turkish Exporters Assembly, Turkish Statistical Institute.

Turkey, as a country has earned trusts of both Ukraine and Russia, is able to lead a peacekeeping force in Ukraine. Furthermore, Turkey should evaluate the possibilities to provide a credit line to Ukraine and it would be useful for Turkey to search the other markets and trade conditions as well.

1 Giriş

Soyvetler Birliğinin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden, coğrafi konumu ile sınır komşumuz olan Ukrayna, yaklaşık kırkbeş milyonluk nüfusu, yetmiş iş gücü, hammadde kaynaklarının zenginliği, yeni yatırım ve modernizasyon ihtiyacı ile ülkemiz açısından çok önemli bir potansiyele sahiptir.

İki ülke arasında 1992 yılında başlayan ticaret 2000'li yıllarda 1.2 milyar dolar seviyesine ulaşmış, 2004 yılında önceki yıla göre en yüksek artışı göstererek 3 milyar seviyesine gelmiştir. 2008 yılında 8.3 milyar doları seviyesindeyken 2009 yılında yaşanan global krizden her iki ülkeyi de etkilemesiyle 4.2 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Bu dönemde Türkiye'den Ukrayna'ya yapılan ihracat oranı önceki yıla göre %54 oranında düşüş gösterirken, Ukrayna'ya olan ithalat önceki yıla göre %48 oranında düşüş göstermiştir. Bu gerilemedeki önemli etken Ukrayna ekonomisinin zarar görmesi ve siyasi krizle derinleşen istikrarsız ortamın oluşmasıdır. Siyasi durumun 2010'da yapılan başkanlık seçimleri ile düzeleceği öngörülse de bu durum ekonomide düzelmeyi sağlayamamış, Ukrayna iş yapma açısından zor bir ülke haline gelmiştir. 2011 yılında önceki yıla göre %28 artış göstererek 6.5 milyar dolara ulaşan ticare hacmi 2012 yılında %5 düşüş göstermiş ve 6.2 milyar dolar seviyesine düşmüştür. Bunun sebebi 2012 yılında Ukrayna'dan ülkemize olan ithalatın %8.7 oranında azalması ile birlikte Türkiye'den Ukrayna'ya ihracatın önceki yıla göre %5.8 oranında artmasıdır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2013 yılında önceki yıla göre %7.7 artış göstererek 6.7 milyar dolara ulaşmıştır. Bu dönemde Ukrayna'ya olan ihracatımız %20 oranda artmıştır. 2014 yılında ise hacim geçen yıla göre %11 ile 5.9 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Bu yılda Türkiye'den Ukrayna'ya yapılan ihracat %21 düşüş gösterirken, ithalat %6 düşüş göstermiştir.

Yıllar	İhracat	İthalat	İkili Ticaret Hacmi	İkili Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1992	36	90	126	-54	40
1993	37	473	510	-436	8
1994	76	535	611	-459	14
1995	199	856	1,055	-657	23
1996	268	762	1,030	-494	35
1997	337	918	1,255	-581	37
1998	274	989	1,263	-715	28
1999	226	774	1,000	-548	29
2000	258	982	1,240	-724	26
2001	289	758	1,047	-469	38
2002	313	991	1,304	-678	32
2003	445	1,332	1,777	-887	33
2004	576	2,509	3,085	-1,933	23
2005	821	2,651	3,472	-1,830	31
2006	1,121	3,059	4,180	-1,938	37
2007	1,481	4,519	6,000	-3,038	33
2008	2,188	6,106	8,294	-3,918	36
2009	1,005	3,157	4,162	-2,152	32
2010	1,261	3,833	5,094	-2,572	33
2011	1,730	4,812	6,542	-3,082	36
2012	1,830	4,394	6,224	-2,564	42
2013	2,190	4,516	6,706	-2,326	48
2014	1,729	4,242	5,971	-2,513	41

Tablo 1. Türkiye-Ukrayna Dış Ticaret Dengeler (000 \$) Kaynak: TÜİK.

İki ülke arasındaki ticarete sıralamaya bakıldığında, 2014 yılında Ukrayna Türkiye'nin ithalat yaptığı 13. ülke konumundadır ve Türkiye'nin toplam ithalatı içerisinde 1.8'lik paya sahiptir. Ukrayna tarafında ise, 2013 yılında Türkiye Ukrayna'nın ihracatında 2. ülke (%6'lık payla) ve ihracatında 8. ülke konumundadır. Bu iki ülkenin ticaret ilişkisi tamamlayıcı bir yapıdadır. Ukrayna'dan yapılan ithalatta hammadde ve yarı mamul maddeleri ağırlık taşımaktadır. Türkiye'den Ukrayna'ya yapılan ihracat ise esas olarak mamul maddelerinden oluşmaktadır. Ancak iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler olması gereken potansiyeli yakalayamamıştır, bunun başlıca nedenleri Ukrayna'nın ekonomik ve hukuki sistemlerinin şeffaf olmaması, yatırım ortamlarının gelişmiş olmamasıdır.

Ukrayna müteahhitlik ve turizm açısından da Türkiye açısından önemli bir yere sahiptir. 1980'lerin sonunda Sovyetler Birliği'nde yaşanan gelişmelerle SSCB'nin geçirdiği değişim ve oluşan yeni devletler Türk müteahhitlerine yeni kapılar açmıştır. O zamandan bu yana Türk müteahhitleri Ukrayna'da önemli projeler almışlardır. Ülkede yenileme ihtiyacı olması yönünden inşaat konusunda önemli bir potansiyeli vardır.

Turizm tarafında Ukrayna Türkiye için çok önemli bir pazara sahiptir. Türkiye Ukrayna seyahat turizminde tercih ettikleri ilk ülke konumundadır. 2012 yılında ülkemize gelen Ukraynalı turist sayısı 635 bin seviyesindeyken, 2013 yılında 756 bine yükselmiş 2014 yılında ise %13 gerileme ile 657 bin seviyesinde gerçekleşmiştir.

2 Ekonomik Görünüm

2000'li yıllarda Rusya ve Asya pazarındaki güçlü talebe bağlı olarak metaller ve kimyasallar sektöründe olan üretim artışları ile beraber ekonomide düzelmeler olmuş ülke ekonomisi 2008 yılına kadar büyüme trendi göstermiştir.

2009'da Rusya ile Ukrayna arasında çıkan doğalgaz krizi ve ekonomik kriz eşzamanlı olarak dış ticaret hacminde daralmaya sebep olmuştur. Ülkede reel ücretlerin düşüşü, işsizliğin artması, kredi hacminin daralması ve ülkenin para birimi olan Grivna'nın değer kaybetmesi sonucunda ithal malların maliyetinin artması gibi sebeplerden ötürü özel tüketim harcamaları azalmıştır.

Ekonomisi çelik gibi emtia fiyatlarına ve dış finansmana bağımlı olduğundan mali krizden en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Ayrıca demir çelik sektörü doğalgaz kullanarak çalıştığından, sektör doğalgaz fiyat artışlarından etkilenmektedir.

2009'da krizden etkilenen ülke ekonomisi %14.8 küçülme yaşarken, 2010 yılında %4.2 büyüyerek toparlanma yaşamıştır. 2011 yılına gelindiğinde sanayi üretimindeki artış ihracat rakamlarına yansımış büyüme 5.2 olarak

gerçekleşmiştir. 2011 büyümesindeki ana etkenlerden birisi de özel tüketim harcamalarının yıllık reel büyümesinin %15 oranına ulaşması olmuştur.

2012 yılında sanayi üretimindeki düşüşün etkisiyle büyüme oranı 0.2%'ye gerilemiştir. Euro 2012 Avrupa Futbol Şampiyonası gibi yatırım olanakları ve ziyaretçi gelirlerine rağmen, ikinci yarıda görülen dış performansta görülen zayıflama büyüme rakamlarına yansımıştır. Dış performansta görülen zayıflama büyüme rakamlarına yansımalarıyla yüksek faiz oranları ile özel yatırımlarda düşüşe neden olmuştur. Tarım, sanayi ve inşaat sektörleri sırayla %4.5, %1.8 ve %13.8 daralma yaşamışlardır. Euro bölgesindeki gelişmeler, global ekonominin durumu ve ülkede politik krizin sonucu olarak da ülkede devlete ve devletin kurumlarına olan güven zayıflamıştır.

2013'ün öncesindeki 5 çeyrekteki yavaşlamadan sonra son çeyreğinde %3.7 büyüme, 2013 genelinde büyümeyi %0'a çekmiştir. 2013'de hem bütçe açığı hem cari açık GSYİH'nın sırasıyla %8 ve %9 açık vermiştir. Resmi rezervler tükenmiştir. 2010'da 34.6 milyar dolar civarında olan rezervler 2013 yılında 20.4 civarına gerilemiştir. Uluslararası finansal pazarlara erişim sağlanamamıştır. Devlet borcunun GSYİH'ya oranı 2013'te %40'lara ulaşmıştır. Tarım sektöründe yaşanan önceki yıla göre %13 büyüme, önemli derecede büyük olmasına rağmen sanayi (önceki yıla göre %36.6 daralma) ve inşaat (önceki yıla göre %21.3 daralma) sektörlerinde yaşanan önemli düşüşler GSYİH büyümesini negatif etkilemişlerdir. Ekonomik büyümenin gerçekleşmemesi ile ülke sürdürülemez ekonomik duruma gelmiştir.

2010-2013 dönemi makroekonomik politikalara bakıldığında üç durum göze çarpmaktadır. Dolar karşısında değişmeyen sabit kur, ağır sübvansiyonlu enerji fiyatları, genişletici mali politikalar. 2013 yılında GSYİH cari fiyatlarla yaklaşık olarak 182 milyar dolar gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen gelir de yaklaşık 4.003 dolar olarak gerçekleşmiştir.

2014'e gelindiğinde kemer sıkma politikalarının talebi negatif etkilemesi, Rusya ticareti ile olan kısıtlamalar ve daha yüksek enerji ithalatı fiyatları, doğudaki Rus bölücüler ile asgari çatışmalar makroekonomik dengeleri kötü etkilemiştir. Süregelen yönetimin de yetersizliği ile ülke 2009'dan bu yana en derin resesyon içine girmiştir. Ekonomik ilişkilerin bozulması, Donbas'taki çatışmaların sonucu altyapının bozulması, iç tüketimin zayıflaması, sermaye yatırımlarının ve ihracatın azalması ile ülke ekonomisi 2014 yılında %7 daralma yaşamıştır.

2013'den 2014'e gelindiğinde düşüşün başlıca sebepleri şöyle özetlenebilir. 2013'de toplam 85.3 milyar dolar olan mal ve hizmetler ithalatının %26'sı Rusya'ya aitti. 2014'e gelindiğinde Rusya alımlarını %50 civarında azaltarak kendi ekonomisini tehdit etmeyecek tüm alımları durdurdu. Bu durum Ukrayna'nın metalürji, makina ve gıda işleme gibi sektörlerini vurdu. Uygulanan devlet politikaları ile yüksek vergi oranları, gaz ve ısıtma tarifelerinin yükselmesi, devlet istihdamının durması yerel tüketimi azalttı. Yine düşük banka likiditesi ve kredi darlığı tüketimi olumsuz etkiledi. Ayrıca Grivna'nın da değer kaybı refahı azaltarak tüketimi negatif etkiledi. 2014'de özel ve devlet yatırımları ve harcamaları düştü. Politik ve ekonomik risklere bağlı olarak yerel ve yurtdışı özel yatırımlar büyük ölçüde azadı. Ayrıca Rusya Gazprom şirketinin 2014 ikinci çeyrekte doğalgaz fiyatlarını artırması ülkeyi ödeme güçlüğüne sokmuştur.

2014'ün son çeyreğın reel GSYİH'sında %15.2 daralma gerçekleşmiştir. Reel sektör performansının son çeyrekte bozulmasının (3. Çeyrek performansı %5.3'e göre) başlıca sebebi Donbas'taki askeri çatışmaların Donbas'ın sanayisinde yarattığı zararlardır. Çünkü bölgede işgalcilerin el koydukları geniş topraklarda bulunan metalürji, makina, kimya ve maden gibi sanayi şirketleri muhabereden direkt etkilenmişlerdir. Üretimdeki aksamalar ve bölgelerdeki ulaşımın engellenmesi de sanayi üretimini dolaylı olarak etkilemiştir. Ayrıca mali konsolidasyonun sağlanamaması, Grivna'nın sert değer düşüklüğü, yükselen enflasyonu ve kredi darlığından hane halkının ve özel sektörün kredi bulamaması son çeyrekteki sert düşüşün sebeplerindendir.

2014 toplamında GSYİH %6.8 küçülmüştür. Harcamalardaki en büyük düşüş özel yatırımlarda %29.2 olarak gerçekleşmiştir. Bunu takip eden 14.5% düşüşle ithalat ve %9.6 düşüşle özel harcamalarda gerçekleşmiştir. Devlet harcamaları ise sadece %0.6 düşmüştür.

2015'e gelindiğinde GSYİH'daki yavaşlamanın nedeni üç sebebe bağlıdır. Doğudaki çatışmaların devam etmesi, Grivna'daki belirsizlik ve artan enflasyon. (Şubat ayında yıllık %35'e ulaşmıştır.) Çatışmalar sebebiyle çatışma bölgelerinde üretim rakamlarının değerlendirilmesi zorlaşmaktadır. Bunun yanı sıra Rusya ile olan ticaret ilişkisinin bozulması Ukrayna ekonomisi üzerinde baskı yaratmaktadır. Pozitif tarafta ise IMF'nin Ukrayna'ya sağlayacağı 17,5 milyar dolarlık kredinin 5 milyar dolarlık ilk kısmının 13 Mart 2015 kullanılması güvenin artmasını sağlamıştır ve makroekonomik dengeleri düzeltmesi için fırsat yaratmıştır. Ayrıca, bu dönemde diğer finansal kuruluş ve devletlerden 8 milyon dolar alması için izin çıkmıştır.

Şekil 1. Ekonomik Büyüme, yıllık yüzdesel **Kaynak:** Ukrayna Devlet İstatistik Kurumu

	2011	2012	2013	2014
GSYİH, milyar dolar	163.4	176.6	182	127.4
Reel GSYH büyümesi, yıllık yüzdesel	5.20	0.20	0.00	-6.8
Özel tüketim, reel büyüme, yıllık yüzdesel	15.00	11.70	7.80	-9.6
Mali denge, Naftogaz ve Emeklilik fonları dahil /GSYİH, yıllık yüzdesel	-4.30	-6.00	-6.50	-11.7
Kamu borcu/GSYİH, yıllık yüzdesel	36.3	36.6	40.5	72.0
Tüketici enflasyonu, yılsonu yüzdesel	4.6	-0.2	0.5	24.9
Grivna/Dolar kuru, yılsonu	8.0	8.0	8.0	15.8
Cari işlemler dengesi/GSYİH	-6.3	-8.1	-9.0	-4.1
Doğrudan yabancı yatırım (milyar dolar)	7.0	6.6	3.3	0.2
Uluslararası rezervler (milyar dolar)	31.8	24.5	20.4	7.5
Dış borç (milyar dolar)	126.2	135.1	142.5	135.0

Tablo 2. Makroekonomik Göstergeler **Kaynak:** Ukrayna Devlet İstatistik Kurumu

3 Sektörel Gelişmeler

Ülkenin para birimi Grivna'nın da değer kaybetmesi, uygulanan kemer sıkma politikası, artan enflasyon ve kredi darlığı gibi faktörler iç tüketimi negatif etkilemiştir. Diğer yandan, ihracatın azalması ile reel sektör performansının düşmesi ve Rusya'nın ticaret kısıtlamalarına karşın, ülke Avrupa Birliği ile olan etkinliğini artırmış ve tarım sektöründe olumlu gelişmelere neden olmuştur. Ukrayna 2014 yılında, geçen yıl rekorunu 2.4% büyütürken 63.8 milyon ton ile tarihinin en yüksek hububat hasadına ulaşmıştır. 2014 yılında krizden en az etkilenen ve %2.8 oranı ile büyüme yakalayan tek sektör olmuştur.

Diğer sektörlerin durumuna bakıldığında önemli ölçüde azalışlar yaşanmıştır. Ukrayna ekonomisi açık şekilde küçülmüştür. İç tüketimin azalması, dış ticaretin bozulması, toptan satış ticareti hacminde %9.6 ve perakende ticaretinde %15 azalmaya neden olmuştur. Borçlanma koşullarının sıkılaşması yatırımlardaki hassasiyetin artmasına neden olmuş, bu da inşaat sektörüne %22 oranında küçülme olarak yansımıştır. Hane halkı gelirin %13.5 düşmesi, taşımacılık sektörüne zarar vermiş, 2014 yılında kargo taşımacılığını %11.7, yolcu taşımacılığını %10.8 azaltmıştır.

Doğudaki savaşın belirsizliği, döviz krizi, mali kemer sıkma politikası ve Rusya ile kötüye giden ticaret ilişkileri Ukrayna'nın reel sektör performansını doğrudan etkilemiştir. Sanayi, ekonomide en çok zarar gören sektörlerden olmuştur. Çoğu kömür ocağı çatışmaların olduğu bölgelerde olduğundan üretim düşmüş madencilik sektörü zarar görmüştür. Yine kömür arzına bağlı olarak, ulaşım altyapısının da zarar görmesiyle, metalurji ve elektrik üretimi sektörleri zarar görmüşlerdir. Makina yapımı sektörü de Rusya ticaret kısıtlamalarına takılan ve zarar gören sektörlerden olmuştur. 2014 yılında metalurji, makine, kimya ve madencilik sektörleri sırasıyla %15, %21, %15 ve %14 oranlarında sert düşüşler yaşamışlardır. Dünyada emtia fiyatlarının düşmesi ve Rusya'nın ticaret kısıtlamaları sektörlerdeki aşağı yönde düşüşleri desteklemiştir. Ukrayna'nın bölgeleri arasındaki ekonomik ayrılma ve üretimin durması diğer sektörleri de etkilemiştir. Taşkömürü ve elektrik ve kok kömürü arıtma oranları da sırasıyla %6.5 ve %22 düşüş yaşamışlardır. Öte yandan, 2014 yılında tarımda yaşanan artış ve AB pazarına erişimin gelişmesi Ukrayna'nın gıda sektörünün %4 artmasını desteklemiştir. Grivna'nın değer kaybetmesi ise yerel tekstil ve ilaç sanayisindeki rekabeti artırmıştır. Toplamda, sanayi üretimi 2014 yılında %10.7 küçülme yaşamıştır.

	2010	2011	2012	2013	2014
Tarım	-1.5	17.5	-4.5	13.3	2.8
Sanayi	11.2	7.6	-1.8	-4.3	-10.7
İnşaat	-5.4	11.1	-14	-11.1	-21.7
İç ticaret					
Toptan satış	0.4	0.6	-4.4	-2.0	-15
Perakende	9.8	14.7	15.9	9.5	-8.6
Taşımacılık					
Kargo	6.4	5.7	-7.6	-3.9	-10.8
Yolcu	-0.2	3.3	-1.2	-2.9	-11.7

Tablo 3. Reel Sektör Göstergeleri (yıllık yüzdesel) Kaynak: Ukrayna Devlet İstatistik Kurumu

4 Dış Ticaret

Ukrayna'nın dış ticaret hacmi son iki yılda küçülme yaşamıştır. 2012 yılında 153 milyar dolar seviyesinde olan toplam hacim, 2013 yılında 140 milyar dolar seviyesine, 2014 yılında ise 108 milyar dolar seviyesine düşmüştür. İhracat rakamı 2012 yılında 68.8 milyar dolar seviyesinden 2013'te (önceki yıla göre %8 daralarak) 63.3 milyar dolar ve 2014'te (önceki yıla göre %15 daralarak) 53.9 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. İthalat tarafındaki gerileme daha büyük olmuştur. 2012 yılında 84.7 milyar dolar ile en yüksek seviyesinde olan ihracat, 2013 yılında (önceki yıla göre %9 daralarak) 77 milyar dolara, 2014 yılında ise (önceki yıla göre %29 daralarak) 54.4 milyar dolara gerilemiştir.

Dış ticaret dengesi 2012 yılında 15.8 milyar dolar açık verirken 2013 yılında 13.7 milyar dolar ve ihracattaki düşüşten ötürü 2014 yılında 0.5 milyar dolar açık vermiştir. 2013 yılında ihracatın ithalatı karşına oranı %82 iken 2014 yılında %99 seviyesine yükselmiştir.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam İhracat	38.9	49.8	67.7	40.4	51.4	68.4	68.8	63.3	53.9
Toplam İthalat	44.1	60.4	83.8	45	60.7	82.6	84.7	77.0	54.4
Hacim	83	110.2	151.5	85.4	112.1	151	153.5	140.3	108.3
Denge	-5.2	-10.6	-16.1	-4.6	-9.3	-14.2	-15.8	-13.7	-0.5

Tablo 4. Ukrayna Yıllık Ticaret Rakamları (milyar \$) Kaynak: Ukrayna Devlet İstatistik Kurumu

2013'te toplam ticaretin %25'ini oluşturan Ukrayna'nın sanayi bölgesi Donbas ithalatı, ülkedeki çatışmalar etkisiyle, Rusya'nın ticaret sınırlamalarıyla ve dünya emtia fiyatlarının aşağı doğru hareketi ile zayıflamıştır. Pozitif tarafta ise, 2013 yılında Avrupa Birliği pazarına girilmiştir ve yüksek tarım hasadı ithalatı desteklemiştir. İhracat tarafında ise, sıkı mali politikalarla oluşan zayıf iç talep, kurun değer kaybının fiyatlara etkisi ve düşük enerji arzı ihracatta daralmaya neden olmuştur.

Rusya'nın ithalatına uyguladığı kısıtlamalarla ve Rusya'yla genel ilişkilerin bozulmasıyla ihracat verileri 2014 yılında önceki yıla göre %29 daralarak derin düşüş yaşamıştır.

Ukrayna'nın son iki yılda ihracat yaptığı ülke dağılımına bakıldığında 2012'de toplam ihracatın %32'sinin gerçekleştiği Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın toplam payı 2014'de %23'e 2015 Ocak ayında ise %13'e gerilemiştir. İhracatında önemli pay alan bu ülkelerdeki payın %50 civarında azalması toplam ihracatı etkilemiştir.

Son iki yılda Avrupa Birliği'ne olan ihracat 17 milyon dolar civarlarında sabit kalmıştır, ama ihracattaki küçülmeden dolayı toplam ihracattaki payı artarak 31%'e çıkmıştır.

Geri kalan ülkelere yapılan ihracat büyüklüğü %46 seviyelerindedir. Bu ülkelerle 2012 yılında gerçekleşen ithalat rakamı 29 milyar dolardan 2014'de 24 milyar dolara düşüş yaşamıştır. Bunun ana sebebi de yine asgari çatışmalardan ötürü Ukrayna'nın sanayi üretim kapasitesinin ve altyapısının önemli oranda zarar görmüş olmasıdır.

Ukrayna hızla yükselen talebi ile 2013 yılında Türkiye ihracatında geçen seneye göre %19.6 ihracat artışı ile toplam 2 milyon dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı %1.4 seviyesindedir. Ukrayna Türkiye'den çok çeşitli mallar ithal etmektedir. Bunların başında %9.5 pay ile yenilenebilir meyve ve %9.2 pay ile örme giyim eşyaları gelmektedir. Böylece Ukrayna'ya yapılan ihracatta Türkiye'nin tarım ve tekstil sektörleri önemli pay almaktadır. Onları takip eden motorlu kara taşıtları %6.6 ve makineler de %5.8 pay almışlardır.

2013 Türkiye ithalat sıralamasında ise Ukrayna 4.5 milyon dolarla %1.8'lik pay almıştır. Ukrayna'dan yapılan ithalatın başında %51'lik payla demir-çelik sektörü gelmektedir. Türkiye demir çelik pazarının yarısından fazlasını Ukrayna'dan yapılan ithalat oluşturmaktadır. İthalat sıralamasında demir çelikten sonra yağlar %8 pay,

gübreler %7.6 pay almışlardır. İthalat artışlarında ise hububat (%196,3) ve cevherlerdeki (%151.7) pazar büyümeleri dikkat çekicidir.

5 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Ukrayna'ya yapılan yabancı yatırımlar incelendiğinde kümülatif olarak 2013 yılsonu 58.1 milyar dolar ile en yüksek seviyeye çıkmış ancak 2014 yılında ise %21 oranında düşüş göstererek 46 milyar dolar seviyesinde düşmüştür. Başlıca yatırım yapılan sektörler arasında metalurji, finans, araç ve araç yan sanayi ticareti ve imalatı, inşaat, gıda, ticari kiralama, emlak hizmetleri yer almaktadır.

2014 yılında yatırımcı ülkeler (off shore hesaplama yoluyla) sıralamasında %30'luk 13.7 milyar dolarla Güney Kıbrıs ilk sırada yer almaktadır. Güney Kıbrıs'ı, Almanya %12.5 pay alarak (5.7 milyar dolar), Hollanda %11'lik pay alarak (5.1 milyar dolar), Rusya Federasyonu %5.9 payla (2.7 milyar dolar), Avusturya %5.5'lik payla (2.5 milyar dolar) ve İngiltere %4.7'lik payla (2.1 milyar dolar) takip etmektedir.

Rusya Federasyonu'nun 2013'de 4.3 milyar dolar seviyesinde yatırımı 2014'e geldiğinde 2.7 milyar dolara düşmüştür. Yatırım yaptığı alanlara bakıldığında özellikle enerji dağıtımı, petrol, bankacılık, iletişim gibi stratejik sektörlerle yatırım yaptığı gözlenmektedir. Hollanda tarafından yapılan yatırımların önemli bir kısmı ise Hollanda üzerinden başka ülke şirketlerince yapılan yatırımlardır.

2013 sonu itibarı ile Türkiye'nin Ukrayna'daki yatırımları 215,2 milyon dolar düzeyine ulaşmıştır. Ancak, Türk sermayesinin başka ülkeler yoluyla Ukrayna'ya girmesi nedeniyle fiiliyatta gerçekleşen yatırım miktarının kayıtların oldukça üzerinde olduğu söylenebilir.

Ukrayna'nın diğer ülkelere yaptığı doğrudan yabancı yatırımlar toplamı yıllar itibarı ile çok fazla değişiklik göstermemiştir. 2013 yılında 6.5 milyar dolar seviyesinde olan doğrudan yatırımlar, 2014 yılında 6.4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Yatırım yapılan ülkeler sıralamasında %91.6'lık payı Güney Kıbrıs almaktadır. İki ülke arasındaki sermaye akışı vergi kaçırma ve kara para aklama faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Rusya Federasyonu, Letonya, Polonya, Gürcistan, Virgin Adaları ve Kazakistan yatırım yaptığı diğer ülkelerdir.

6 Mali Politika

2013 yılında kamu borcu önceki yıla göre %13.3 artış göstererek 73 milyar dolar olmuştur. Bu dönemde kamu borcunun GSYİH'a oranı %40 olarak gerçekleşmiştir. İç borçlar önceki yıla oranla %35 artarak 32.1 milyar dolar, dış borçlar ise %6.8 artarak 27.8 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2014'e bakıldığında toplam kamu borcu 93 milyar dolara ulaşmış, kamu borcu/GSYİH oranı %70'e yükselmiştir.

2013 yılsonu toplam 142.5 milyar dış borcun sadece 31.7 milyar doları kamu sektörlerinin borcu, 22.5 milyar doları bankaların, 88.3 milyar doları özel sektörün borcudur.

2014'de yaşanan gerilemeler ile Ukrayna'nın konsolide kamu sektörü bütçe açığı/GSYİH oranı (devlet bütçesi ve reel yönetim bütçesi, Naftogaz ve emeklilik fonu içeren) 2013 de 6-7%'lerden, %12'ye artmıştır.

2008'deki global kriz sonrası 2009'da %9.6 seviyesine yükselen işsizlik oranı, 2013 yılında %7.2 gerçekleşmiş, 2014'de işsizlik oranı %9.7'ye yükselmiştir.

Ukrayna'nın zor durumda olan ekonomisi (ekonomik gerileme, asgari sorunlar, bankacılık sektörünün zayıflaması gibi) mali süreci yavaşlamaktadır. Mali iyileştirmeler için 2014 yıl boyunca IMF ile görüşmeler sonucu, 11 Mart 2015'de IMF Ukrayna için EFF (External Fund Facility) programı onaylanmıştır ve EFF programı, 2010 yılında IMF ile imzalanan 16.4 milyar dolarlık Stand-By anlaşmasının yerine geçmiştir. Bu programa göre Mart başından itibaren 4 yıllık 17.5 milyar dolarlık yeni bir kredi limiti açılacaktır. Bu limitin 10 milyar dolarının 2015'de kullanılabileceği öngörülmektedir. Kredinin birinci dilimi olan 5 milyar dolar Merkez Bankası'na transferi gerçekleşmiştir. Bu kaynağın yarısını devlet bütçe açığının finansmanında kullanacak geri kalanı da rezervlere aktarılacaktır. Diğer finansman kaynaklarından 8 milyar dolarda 2015'te kullanılmak üzere bekletilmektedir.

IMF programına göre devletin 2014 bütçe açığı hedefinde vergileri sadeleştirmek, çalışanların vergi yükünü azaltmak gibi önemli vergi reformları yapılması beklenmektedir. Program aynı zamanda bazı mali reformları da içermektedir. Mali kurumların gelirden tahsilatlarının ve harcamalarının açık ve kontrol edilebilir olması, vergi yönetimi ve usulünün güçlendirilmesi, devletin finansal yönetiminde bütçeleme ve nakit yönetiminin güçlendirilmesi gibi unsurlar bulunmaktadır.

7 Para Politikası

Grivna'nın hızlı değer kaybı, yakıt gibi ihraç edilen tüketici malları, tekstil, ilaç ve elektrikli aletlerin fiyatlarını direkt etkilemiştir. Ulaşım ve ihraç malları hammaddeleri de ulusal paranın değer kaybından dolayı etkilenmiştir. Regüle uygulanan hizmet tarifeleri, demiryolu ücret tarifeleri, ekmek ve alkol fiyatları ve bazı tüketici vergi artışlarına (alkol ve tütünlerdeki ve tıbbi ürünlerdeki KDV ayrıcalıklarının kaldırılması gibi) da etkili olmuştur. Bütçe açığının büyüklüğü de enflasyon baskılarını artırmıştır. Rusya'nın Ukrayna ihraç malları

üzerindeki kısıtlamaları, yüksek tarım hasadı, yerel tüketimin zayıflaması, dünyada enerji fiyatlarının düşüşü ve daraltıcı para politikaları da enflasyon üzerindeki bu baskının bir kısmını dengelemiştir.

TÜFE rakamlarına bakıldığında, 2014'de yiyecek enflasyonu yıllık %24.8 artmıştır. Bu artışa yıllık meyve fiyatlarının dalgalanması (% 56 civarında), balık ve balık ürünleri fiyatlarındaki artış (%37.2 civarı), yumurta fiyatı artışı (%35.3 civarı) etkili olmuştur. Bu yükselişin nedeni Grivna'nın değer kaybetmesi ve bu ürünlerin veya üretimindeki ara maddelerin tüketimlerinde ihracat payının yüksek olmasıdır. Benzer nedenden araba alımları, ev aletleri, giyim ve ayakkabı ve ilaç fiyatları 2014 yılında, sırasıyla yıllık %73.5, %28, %14.5 ve %45 artış göstermiştir. Dolaylı vergilerin ve idari fiyatların artışı ile alkollü içecekler yıllık %26, ulaştırma servisleri %20.5 artış göstermiştir. Bununla birlikte ekmek fiyatları yıllık %35 ve hizmet tarifeleri de %34 artış göstermiştir. Ukrayna ekonomisi büyük ölçüde fosil yakıtların ihracatına dayandığından, 2014'de petrol fiyatları artış göstermiştir. Yılın ikinci yarısında dünyada ham petrolde yaşanan gelişmelere rağmen Grivna değer kaybının ve hızlı artan tüketim vergilerinin sadece bir kısmı telafi edilebilmiştir. Bunun sonucu olarak da araç yakıt fiyatları yıllık %61 artışa ulaşmıştır. Reel gelirlerin azalmasıyla da, hizmetler enflasyondan daha düşük büyüme kaydetmiştir. Sağlık, eğitim, eğlence ve kültür sırasıyla yıllık %17.4, %5 ve %9.5 oranlarında büyüme yakalamışlardır. Durgun yerel talep ile bereketli tarım hasadı ve Rusya'nın ticari kısıtlamaları ile süt ve süt ürünleri, peynir, sebze ve şeker ve restaurant ve otel hizmetlerinde fiyat baskısı yaratmıştır.

2014'de devalüasyon etkileri, devam eden hizmet tarifesi ayarlamaları ve diğer idari fiyat düzenlemeleri ve dolaylı vergilerin durumu tüketici fiyat büyümesini belirleyen unsurlar olmuştur. 2015 için belirlenen 2014 sonunda onaylanan bütçe yasasına göre, devlet bütçe açığı için para sürmeye devam edecektir. Buradaki parasal genişleme riski, orta vadede enflasyon baskıları yaratmaktadır. Çünkü paraya olan talebin azalması, merkez bankasının enflasyon sürecinde olan kontrol gücünü kaybetmesine neden olacaktır. Bu nedenden devletin fiyat ayarlamalarının devamıyla, orta vadede tüketici fiyatları iki haneli büyümelere devam edecektir.

2015 tüketici fiyatları büyümesine baktığımızda etkisini destekleyecek iki önemli baskı görülmektedir. İlki Grivna'daki değer kaybının sürmesi, diğeri de tarifeler ve regüle edilmiş fiyatlardaki düzenlemelerdir. Grivna'nın dolar karşısında değer kaybı devletin tarifeleri yükseltmesini hızlandırmıştır. Devlet 1 Nisan 2015'de doğalgaz ve ısıtma tarifelerinin sırasıyla %280 ve %66 artacağını açıklamıştır. Hane halkı için elektrik fiyatları maliyeti karşılayacak şekilde artmıştır. 2015 Nisan'da elektrik tarifeleri ortalama fiyatın %36 oranda, Eylül'de de %25 oranda artırılacaktır. Yakıt fiyatlarındaki ve ulaşım maliyetlerindeki artışla, devlet ulaşım tariflerinde de düzenlemeye gitmiştir. Kyiv'de 2015 Şubat'tan beri ulaşım tarifeleri iki katına çıkmıştır.

8 Bankacılık Sektörü

Bütçe açığından kaynaklanan parasallaşma ve Ukrayna Merkez Bankası'nın ticari bankalardan likidite tedarik etmesine karşın, tüketici enflasyonuna olan parasal etki sınırlıdır. Bunun nedeni, Ukrayna Merkez Bankası'nın uluslararası rezervlerini satması ve iskonto oranlarını artırmasıyla olan sterilizasyon etkisi ile dengelenmesidir.

2014'de Ukrayna Merkez Bankası, devlet bütçesine kar transferi (22.8 milyar UAH-yaklaşık 1.4 milyar dolar) ve yerel devlet menkul kıymet alımı olarak toplamda piyasaya 175 milyar UAH (yaklaşık 11 milyar dolar) para sürmüştür. 2014'ün sonunda Merkez Bankası'nın devlet tahvilleri 2 katından daha fazla artarak 318 milyar UAH (yaklaşık 20.1 milyar dolar)'a ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak Merkez Bankası'nı üstlendiği Ukrayna'nın kamu borcu 2014'de %70'lere yükseldi. Bu da parasal kaynak olarak Ukrayna devlet otoritelerine olan bağımlılığın arttığını göstermektedir.

Ukrayna Merkez Bankası borçların refinansmanı için ticari bankalara 222.3 milyar UAH (yaklaşık 14 milyar dolar) kaynak sağlamıştır ve yüklü mevduat çıkışlarını dengeleyebilmek için uzun vadeli kredi sağlamıştır. Ticari bankalar önceki 2014'deki refinansman kredisi olan 189.4 milyar UAH (yaklaşık 12 milyar dolar)'ı öderken, Merkez Bankası iskonto kredilerindeki artış 33 milyar UAH (yaklaşık 2 milyar dolar) seviyesindeydi.

Uluslararası rezervler 2014 yıl başında 20.4 milyar dolardan, yılsonunda 7.5 milyar dolara gerilemiş ve Merkez Bankası faiz oranları da %6.5 dan, %14 oranında artmıştır. Para arzının yavaş büyümesi, 2014'de yıllık %5 den az artması kredi darlığına neden olmuştur.

Merkez bankası likidite desteği ticari bankaların kısa vadeli zayıflamasına engel olmuştur. Yüklü mevduat çıkışları ve ticari bankaların kredi portföylerinin niteliğini kaybetmesiyle yaşanan hızlı gerileme Merkez Bankası'nın likidite desteği ile giderilmeye çalışılmıştır.

2015'e gelindiğinde Ukrayna bankacılık sektörü stres altındadır. Enflasyonun yükselmesi, Grivna'nın değer kaybı, mevduat geri çekimlerinde ve döviz işlemlerindeki kısıtlamalar, bankacılık mevduatını yönlendiren bankaların iflas açıklamaları durumun şiddetini ortaya koymaktadır. Mevduat çıkışlarıyla da bankacılık sistemi zorluk içine girmiştir, ticari bankaların kredi portföylerindeki sıkışma ile de dış finansman ihtiyacı artmıştır.

Derin ekonomik kriz, Doğu'daki çatışmalar ve Grivna değer kaybı ticari bankaların temerrüde düşen kredilerini arttırmıştır. Temerrüde düşen krediler 2013 4.çeyreğinde %13 civarındayken 2014'ün dördüncü çeyreğinde %19 oranına yükselmiştir.

2005-2008 arası kredi krizi yurt dışı finansal piyasalardan alınan borçlarla finanse edilmişti. Bu yıllarda Ukrayna bankacılık sektörünün dış borçları 16 kat büyümüştü. Sektördeki büyüme potansiyeli, düşük penetrasyon ve 2000'den sonraki etkileyici büyüme ile yabancı bankaların Ukrayna'nın bankacılık sektörüne katılımları artmıştır. Ancak 2008-2009'daki finansal kriz ve yapısal reformun uygulamaya koyulamaması ile yabancı bankalar ve yatırımcılar stratejilerini değiştirip Ukrayna pazarından çıkmışlardır.

2013 yıl sonu brüt dış borç 142 milyar dolar seviyesindeyken, 2015 yılsonu brüt borç 126 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Bu azalmaya rağmen sektörün dış borç finansmanı bu borçların yarısından fazlasını bir yıl içinde ödemek zorundadır. Grivna'nın değer kaybı ve neredeyse kapalı olan yurtdışı sermaye piyasaları, yüksek kısa dönem dış borçlar Ukrayna bankacılık sektörünü zorluk içine sokmuştur.

9 Sonuç

11 Şubat 2015'te bir araya gelen Ukrayna, Rusya, Almanya ve Fransa liderleri Minsk'te yaptığı uzun müzakerelerden sonra, 15 Şubat 2015'den itibaren ateşkesin sağlandığını duyurarak, krizin çözümüne yönelik Minsk 2 Mutabakatı'nı açıkladılar. Ancak, 17 Mart 2015'de Donbass bölgesinde bulunan Lugansk ve Donesk vilayetlerinde bazı bölgelerine ilişkin kabul edilen yasa, Minsk Mutabakatı'nı bitirecek maddeler içermiş ve çatışmaların tekrar başlaması riskini doğurmuştur. Kiev'in Donbas bölgesine yönelik tek taraflı politikası, çatışmaların tekrar alevlenmesine ve ülkede daha büyük ekonomik kayıplara neden olabilir.

Rusya'nın Doğu Ukrayna'da olan çatışmaların olduğu bölge coğrafi olarak Ukrayna'nın sadece %4'lük alanını oluşturmalarına rağmen ekonomik anlamda büyük ölçek kaplamaktadır. Bu bölge ihracatın %14'ünü, sanayinin %12'sini ve GSYİH'nın %9'unu oluşturmaktadır. Çatışmalar yüzünden ithalat 2012'den 2014'e %22 gerilemiştir. 2012'de ihracat GSYİH'nın %45'ini oluştururken, 2014'de sadece %6.8'ini oluşturabilmiştir. Grivna dolar karşısında 2014'de 8 UAH/\$'dan 2015'de 24 UAH/\$'a çıkmıştır, enflasyon 2014 sonu %25'e yükselmiştir ve işsizlik oranı %9'a çıkmıştır. Ülkeye olan güvenin azalmasıyla yaşanan mevduat çıkışları ülkenin finansal sektöründe problemlere yol açmıştır. Tüm bu faktörler özel yatırımları ve özel harcamaları düşürmüştür.

Krize yönelik iyileştirmeler adına Ukrayna devleti Eurobond yapılandırılması konusunda yabancı yatırımcılarla görüşmelerini sürdürmektedir. IMF'nin Ukrayna Merkez Bankası'na sağladığı kredi sayesinde Grivna'nın stabilize olunması sağlanacaktır ve mali yönetimin denetimi sağlanacaktır. Düşük cari açık ve finansman yardımı sayesinde Merkez Bankası rezervleri artacaktır.

Çatışmaların yaşandığı bölgelerde sosyal istikrarın sağlanması için diğer ülkelerden sağlanan yardım finansmana ihtiyaç duyulacaktır. Bu aşamada Türkiye yardım koşullarını değerlendirmelidir.

Ukrayna'nın yabancı yatırımlara çok ihtiyaç duyduğu bu ortamda Türkiye'nin sadece dış ticaret ile değil de ekonomik ve ticari gelişmeleri güçlendirecek yatırımlara yönelmeleri faydalı olacaktır. Bu aşamada büyük firmaların pazara girmesi küçük firmaları da beraberinde getireceği düşünülmektedir.

Rusya ile Ukrayna arasındaki sıkıntılar dolayısıyla ve Rusya'nın Ukrayna'ya uyguladığı bazı yaptırımlar ve ticari kısıtlar dikkate alındığında, Rusya Federasyonu'na yapılacak ihracat sevkiyatlarının transit olarak yapılmaması, direkt olarak Rusya Federasyonu'na gönderilmesi faydalı olacaktır. Ayrıca Ukrayna'dan alınan ithal malları için olası durumlara karşı alternatif pazar araştırmasının yapılması faydalı olacaktır.

Ukrayna ve Türkiye arasında devam eden serbest ticaret müzakerelerinin imzalanarak yürürlüğe girmesi iki ülkenin ticaret ve yatırımlar açısından önemli gelişme kaydedeceği düşünülmektedir.

Hem Ukrayna ile tarihi dost olan, hem de Rusya ile son dönemde özellikle enerji ilişkileri ve ticaret ilişkileri bakımından ilişkileri iyi giden Türkiye iki ülkenin de güvenini kazanmış bir ülke olarak barış gücüne katkı konusunda etkili rol oynayabilir ve hatta liderlik edebilir.

Kaynakça

- Sigma Bleyzer, "Ukraine Monthly Reports", <http://www.sigmaybleyzer.com/macroeconomic-updates/archive/>
- T.C Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Mayıs 2014, "Ukrayna'nın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri"
- Trade Statistics for International Business Development, 2015. <http://www.trademap.org/>
- Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2014 "Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu"
- TUSİB, 2013 "Ukrayna Ülke Raporu"
- Türkiye Merkez Bankası, Türkiye İhracatçılar Meclisi, <http://www.tim.org.tr/tr/>
- Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/>
- Ukrayna Merkez Bankası, <http://www.bank.gov.ua/control/en/>
- Ukrayna Devlet İstatistik Servisi, <http://ukrstat.gov.ua/>
- Ukrayna Ekonomi Bakanlığı, <http://www.minfin.gov.ua/minfin/control/en/publish/category>